

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Кваліфікаційна робота магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У
ДОШКІЛЬНИКІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
2 курсу, SoO1-M23z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта
КИРИЛЮК І.О.

Керівниця: **Миронова С.П.**,
доктор педагогічних наук, професор
проректор за наукової роботи

Кам'янець-Подільський – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДОШКІЛЬНИКІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ.....	6
1.1 Стан наукової розробленості та характеристика дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму.....	6
1.2 Особливості та специфіка формування у дітей з розладами аутичного спектру комунікативних навичок.....	12
Висновки до першого розділу.....	22
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДОШКІЛЬНИКІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ.....	24
2.1 Алгоритми дослідження комунікативних навичок у дітей з розладами спектру аутизму.....	24
2.2 Рівні розвитку комунікативних навичок у дітей з розладами спектру аутизму.....	32
Висновки до другого розділу.....	35
РОЗДІЛ 3КОРЕКЦІЙНІ МЕТОДИКИ РОБОТИ З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ.....	37
3.1 Мовна програма «МАКАТОН» як засіб формування комунікативних навичок дітей з розладами спектру аутизму.....	37
3.2 Корекційно-розвивальна робота з формування та розвитку мовлення	46
3.3 Аналізрезультатівекспериментальноїроботи з формування комунікативних навичок дошкільників з розладами спектру аутизму.....	57
Висновки до третього розділу.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	64

ВСТУП

Актуальність теми. Нині одним із ключових напрямів освітньої політики в Україні є забезпечення оптимальних умов для всебічного розвитку та соціалізації дітей із особливими освітніми потребами. Комунікативна діяльність є основою успішної інтеграції дітей у суспільство.

Особливе значення формування комунікативних навичок має для дітей із розладами спектру аутизму. Специфіка цієї категорії полягає в дефіциті соціальної взаємодії, труднощах у процесі формування невербальних засобів спілкування, обмеженій здатності до спілкування, зниженій мовній активності.

Інклюзивно-ресурсні центри є наразі не лише установами, які здійснюють комплексну оцінку розвитку дитини, а й виступають потужним ресурсом щодо реалізації корекційної-розвиткової роботи та надання консультативної допомоги педагогів та батьків дітей із порушенням психофізичного розвитку.

Суперечність представленого питання полягає в наявному запиті батьків щодо формування комунікативно-мовної компетентності дошкільників з розладами спектру аутизму з одного боку і недостатньо розробленим методологічним інструментарієм, поінформованості педагогів щодо специфіки роботи з аутичними дітьми з іншого.

Саме тому проблема формування комунікативних навичок у дошкільників з розладами спектру аутизму є предметом дослідження багатьох сучасних учених, серед яких: Н. В. Базима, Т. Д. Ілляшенко, С. Ю. Конопляста, В. В. Тарасун, Д. І. Шульженко. Особливості комунікації дітей із розладами спектру аутизму досліджували І. П. Логвінова, К. О. Островська, Г. М. Хворова, К. О. Цибульська, М. К. Шеремет. Питанням діагностики рівнів сформованості комунікативних навичок, розробленням методичних концепцій формування та розвитку комунікативної компетентності дітей із розладами спектру аутизму займаються Ю. О. Крикуненко, Т. В. Скрипник, К. Д. Шевчук та інші.

Системність порушення зумовлює потребу в комплексному підході до формування комунікативних навичок дітей із розладами спектру аутизму, до якого мають бути залучені всі учасники мультидисциплінарної команди

(директор закладу, вихователь, асистент вихователя, практичний психолог, учитель-логопед, учитель-дефектолог, медичні працівники, батьки). Дослідження сучасних учених здебільшого спрямовані на розроблення програм, методик, концепцій, вкладених у формування комунікативних навичок з урахуванням освітнього закладу. Проте, якщо дитина не відвідує заклад освіти, вона може отримувати корекційно-розвиткові послуги в інклюзивно-ресурсному центрі.

Попри численну кількість наукових розробок, присвячених проблемі розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму, питання формування комунікативних навичок в умовах інклюзивно-ресурсних центрів предметом дослідження не було, що й зумовило актуальність теми.

Мета дослідження: формування комунікативних навичок у дошкільників з розладами спектру аутизму.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання:**

1. Провести теоретичний аналіз наукової літератури та проаналізувати понятійно-категоріальний апарат дослідження.
2. Визначити алгоритми, рівні та критерії вивчення комунікативних навичок у дошкільників з розладами спектру аутизму.
3. Запропонувати ефективні інструменти формування комунікативних навичок у корекційно-розвитковій роботі з аутичними дітьми дошкільного віку.

Об'єктом дослідження: процес формування комунікативної діяльності дошкільників із розладами спектру аутизму.

Предмет дослідження – корекційно-розвивальна робота з формування комунікативних навичок дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань застосовано такі методи: *теоретичні:* аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення наукових та психолого-педагогічних джерел; *емпіричні:* спостереження; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду для

обґрунтування змісту, методів і засобів формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з розладами спектру аутизму; анкетування; опитування; метод педагогічного експерименту; методи оброблення даних: методи математичної статистики, кількісного та якісного оброблення даних.

Елементи наукової новизни даної роботи полягають в узагальненні даних про особливості розвитку комунікативної сфери дітей із розладами спектру аутизму; виявлено загальні закономірності та специфічні особливості розвитку комунікативних навичок у дошкільників з розладами спектру аутизму; розроблено корекційно-розвивальну роботу з формування та розвитку мовлення у дітей з розладом спектру аутизму.

Практичне значення результатів дослідження отриманих результатів дослідження дозволить ефективніше організовувати корекційну роботу, спрямовану на формування комунікативних навичок у дошкільників з розладами спектру аутизму.

Апробація роботи. Результати роботи апробувалися під час IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 8 листопада 2024 р. у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, 2024 року. За результатами проведеного дослідження опубліковано статтю у співавторстві з науковим керівником.

База дослідження. Хмельницький дошкільний навчальний заклад № 25 «Калинонька» комбінованого типу для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку; Хмельницький дошкільний навчальний заклад № 45 «Ялинонька» комбінованого типу для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, м. Хмельницький, Хмельницької області.

Структура та обсяг роботи. робота включає такі складові: вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел і літератури, який містить 61 позицію. Загальний обсяг роботи складає 72 сторінки, з яких 64 сторінки основного тексту.

ВИСНОВКИ

В дослідженні розв'язано актуальну наукову проблему, яка полягає у визначенні, науково-теоретичному обґрунтуванні, здобутків та проблем формування комунікативних навичок у дошкільників з розладами спектру аутизму. В процесі дослідження отримано такі основні наукові і теоретичні результати.

1. Аналізуючи теоретичні та експериментальні дані з проблеми формування комунікативних навичок у дошкільників з розладом спектру аутизму з'ясувалося, що аутизм – це порушення розвитку, яке зазвичай характеризується затримкою та порушенням соціальних навичок, мови та поведінки. Найбільш яскраво синдром аутизму проявляється у дитячому віці, що веде до ізоляції малюка від рідних людей та суспільства. В останні роки спостерігається значне збільшення випадків аутизму у світі. Це відбувається частково від того, що до спектру аутистичних розладів включаються синдроми, які пов'язувалися з аутизмом раніше.

Нездатністю адекватно використовувати візуальний контакт, мімічний вираз, жестикуляцію, відсутністю соціально-емоційної залежності, що виявляється в порушеній реакції на інших людей, відсутності модуляції поведінки відповідно до соціальної ситуації. Дітям з розладами аутистичного спектру важко починати або підтримувати бесіду, їм притаманна ехолалія, стереотипне мовлення; нездатність до рефлексії (дитина не усвідомлює, як вона сприймається партнером по спілкуванню) та невиразністю наслідування або повною відсутністю (йдеться про імітаційні дії).

Досліджено, що через складнощі у поведінці, спілкуванні та сенсорному сприйнятті люди з аутизмом потребують особливих умов, адже вони сприймають звуки, запахи, кольори, дотики та смаки не так, як ми. Дуже часто їхнє сприйняття набагато сильніше. Звичайний шум у місцях скупчення людей може відчуватися ними як нестерпний гуркіт. Їм важче спілкуватися, розуміти правила навколишнього світу. Кожна нова ситуація для них – можливий

привід для стресу. Незначні зміни у звичній ситуації можуть налякати їх. Тому простір для таких дітей та дорослих потребує коригування.

2. Для визначення рівнів сформованості комунікативних навичок дітей з розладами спектру аутизму було використано такі методики, як: анкета для батьків розроблена Д. Шульженко та методика Х. Ткач «Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом та тяжкими порушеннями мовлення». Критеріями оцінювання комунікативних навичок виступили: навичка прохання, називання, відповіді на запитання. Було розроблено діагностичні завдання та рівні: високий, середній, низький. Аналіз констатувального етапу експериментального дослідження показав, що дошкільники з розладами спектру аутизму мають низький показник розвитку комунікативних навичок: високий рівень – 9,5 %, середній рівень – 23,8 %, низький рівень – 66,7 %.

3. Для формування комунікативних навичок у дошкільників з розладами спектру аутизму було розроблено комплекс занять із застосуванням елементів програми альтернативної комунікації «Макатон». Заняття проводилися 38 дітьми з розладами аутистичного спектру з урахуванням індивідуальних можливостей до комунікації: для 3 дітей використовували символи зі словами, які вони позначають, для 2 дітей – з цілими фразами, і для 2 дітей – тільки символи. контрольний експеримент показав позитивну динаміку ефективності впровадження методу «Макатон». Аналіз отриманих даних засвідчив, що високий рівень сформованості комунікативних навичок у 33,4 % дітей; показник середнього рівня – 38,1 %; а на низькому рівні – 28,5 % дітей з розладами аутистичного спектру дошкільного віку.

Отримані дані засвідчують, що комплекс занять за методом «Макатон» підвищує рівні розвитку комунікативних навичок дітей з розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андреева Н. С. Історія розвитку діагностики та психолого-педагогічної корекції розладів спектру аутизму / Н. С. Андреева / Аутизм в Україні. Сучасні реалії надання допомоги особам з розладами спектру аутизму: Матеріали науково-практичної конференції до Всесвітнього дня поширення інформації про аутизм. – К., 2014. С. 4-17.
2. Бавольська О. Формування комунікативних навичок дітей дошкільного віком з розладами спектру аутизму. *Інклюзивне навчання* №2 (101). Миколаїв. 2024. С.79-90.
3. Базима Н. В. Теоретичне вивчення проблематики аутизму. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. Вип 1. 2015. С. 51–56.
4. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>(дата звернення: 10.09.2024).
5. Бакаленко О. А. Взаємовплив емоційних і розумових процесів: теоретико-психологічні підходи. *Вісник Харківського національного педагогічного університету. Серія «Психологія»*. Випуск 35. Харків. 2010. С. 18-24.
6. Батьківська зустріч: спілкувались про Макатон (допоміжний вид комунікації). URL: <https://zernyatko.pl.ua/podii/2019/batkiivska-zys.html>(дата звернення 03.09.2024).
7. Бессонова Є. М. Гра як засіб розвитку комунікативних навичок дітей з розладами аутичного спектра [Текст] / Є. М. Бессонова, А. А. Юнусова // Дитина з особливими потребами. Інклюзивна освіта. Дефектологія. Корекційна робота. 2016. № 1. С. 7-9.
8. Богуш А. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. К.: «Слово». 2008. 187 с.

9. Бондар В.І. Проблема корекційного навчання у спеціальній педагогіці. К.: Наш час. 2005. 176с.
10. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Жадленко І. О. Психолого-педагогічні особливості корекційної роботи з розвитку комунікативної функції дітей з розладами аутичного спектру молодшого шкільного віку. *Журнал «Перспективи та інновації науки»*. 2021. № 5(5).С. 725 – 734.
- 11.Вишньовський В. Формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектру.*Соціально- економічні проблеми і держава*. 2021. Вип. 2 (25). С. 202-209.
- 12.Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта. 2001. 416 с.
- 13.Волкова Н. П. Педагогіка: Навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб., доп. – Київ : Академвидав. 2007. 616 с.
- 14.Гаврилова Н. С., Константинов О. В., Гаврилов О. В. Діагностика рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий етап). *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*.Вип.17. Кам'янець-Подільський. 2021. С. 54-75.
- 15.Гладун В. В. Візуалізація на уроках історії України з теми «наш край» засобами онлайн-сервісів. Вересень. 2022. № 3 (94) С. 38–55.URL: <https://doi.org/10.54662/veresen.3.2022.05> (дата звернення: 02.09.2024).
- 16.Дудіцька С. П. Формування рухових умінь та навичок у дітей дошкільного віку в процесі фізичного виховання.*Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення*. 2010. С. 14–17.
- 17.Задніпровська А. Комунікативні навички – що це, які бувають і на що впливають? URL: <https://zhyvoedelo.com/ua/news/kommunikativnye-navyki>(дата звернення: 20.09.2024).
- 18.Зайченко Г. Д. Формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутичного спектра шляхом використання ігрових

- прийомів. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Вип. 4. 2013. С. 122–131.
19. Квас О., Айзенбарт М. Організаційно-педагогічні умови формування соціально-комунікативної компетенції старших дошкільників засобами ігрової діяльності. *Молодь і ринок*. Вип. 7. 2015. С. 6–12.
 20. Керст І. Доповнена реальність: 8 корисних додатків для дітей. URL: <https://womo.ua/dopovnena-realnist-korisnih-dodatliv-dlya-ditey> (дата звернення: 08.09.2024).
 21. Кисличенко В. А., Бавольська О. В. Візуальні стратегії в корекційній роботі з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру. «Technologies, innovative and modern theories of scientists» (May 23–26, 2023) Graz, Austria. International Science Group. 2023. 525 p. DOI - 10.46299/ISG.2023.1.20.
 22. Коваль Ю.В., Гладуш В.А. Розвиток комунікативних умінь у дітей з РАС. *Науковий вісник УМО*. 2021. № 1. С. 17-23.
 23. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» / Наук. кер. та заг. ред. Т. В. Скрипник. – К.: 2013. 200 с.
 24. Кононова М. М., Єланська Д.В. Особливості формування комунікативних навичок у старших дошкільників з розладами аутистичного спектра: навчально-методичний посібник. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. 2020. 75 с.
 25. Конопляста С., Косинкіна Ю. До проблеми мовленнєвої активності дітей дошкільного віку з аутистичними проявами. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С. 134–137.
 26. Лебединська К.С., Микільська О.С. Діагностична карта. Дослідження дитини перших двох років життя при припущенні у нього раннього дитячого аутизму. URL: <https://studfile.net/preview/9046346/> (дата звернення: 17.10.2024).

27. Логвінова І. П. Особливості налагодження невербальної взаємодії з аутичною дитиною методом піскової психотерапії. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія*. 2009. № 13. С. 181–186.
28. Любашина В. В. Формування діалогічних умінь у дітей старшого дошкільного віку в іграх за сюжетами художніх творів : дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський гуманітарний ун-т» (м. Ялта). – Ялта. 2006. 238 арк. Бібліогр.: арк. 189- 209.
29. Мамохіна У.А. Особливості мови при розладах аутистичного спектру. *Аутизм та порушення розвитку. Т.15. №3*. 2017. С.24-33.
30. Мельник У. Р. Використання комунікативної системи PECS у роботі з дітьми з аутизмом / Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака – Вип. XXIII в трьох частинах, частина 3. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006. 2013. С. 175-183.
31. Методика системи PECS в навчанні у школах України. URL: <http://surl.li/insob>(дата звернення: 23.09.2024).
32. Островська К. О, Островський І. П. Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Індивідуальний супровід дітей з особливими потребами: роль НРЦ у процесі інклюзивної освіти», 29–30 вересня* Львів. 2016. С. 6-11.
33. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом. Львів : «Тріада плюс», 2012. 520 с.
34. Пахомова Н. Г. Спеціальна педагогіка з історією [Текст]: навчальний посібник для студентів спеціальності 6.010100 – «Корекційна освіта» / Пахомова Н. Г.; Полт. нац. ун-т ім. В. Г. Короленка. – Вид.2-ге, виправ., перероб. – Полтава: ТОВ «АСМІ». 2012. 280 с. 22.

- 35.Пахомова Н. Г. Спеціальна психологія [Текст] : навчальний посібник для студентів спеціальності 6.010105 – «Корекційна освіта» / Н. Г. Пахомова, М. М. Кононова; ПНПУ ім. В.Г. Короленка. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2015. 357 с.
- 36.Природа аутизму: хто такі діти дощу? URL: <https://www.gasformind.com/khto-taki-autysty>. (дата звернення: 19.10.2024).
- 37.Проблеми аутизму. Буковинський державний медичний університет. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/4325-problemi-autizmu/>. (дата звернення: 05.10.2024).
- 38.Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Анішук А. М., Артемова Л. В. [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕРУкраїна». 2014. 452 с.
- 39.Програма розвитку дітей дошкільного віку зі спектром аутистичних порушень / Наук. ред. та упоряд. Д. І. Шульженко. Київ. 2013. 250 с.
- 40.Рибак Ю. В. Корекційно-розвивальна робота із формування комунікативної компетенції засобами альтернативної комунікації з дітьми із розладами спектру аутизму / Ю. В. Рибак, О. М. Мурашук / Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака.– Вип. XXIII в трьох частинах, частина 3. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006. 2013. С. 241-248.
- 41.Сіденко Ю. О. Педагогічні умови формування пізнавальної готовності старших дошкільників з розладами аутистичного спектру до навчальної діяльності. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми. 2021. – 268 с.

- 42.Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму. К. : Видавництво «Фенікс».2010. 388 с.
- 43.Ставицька О. На кінчиках пальців. Вплив розвитку дрібної моторики рук на мовлення дітей [Текст] / О. Ставицька // Дитячий садок. 2015. квіт. (№ 7). С. 29-33.
- 44.Тарасун В. Напрями сучасних досліджень причин виникнення розладів аутичного спектра.*Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2016. Вип. 32(2). С. 154-160.
- 45.Ткач Х.Я. Обстеження мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом і тяжкими порушеннями мовлення. На основі поведінкового підходу : практичний посібник. Тернопіль : Мандрівець. 2020. 136 с.
46. Томашук П. В. Формування комунікативних навичок у дошкільників з розладами аутичного спектру. Магістерська дисертація. Кривий Ріг. 2023. 87 с.
- 47.Федорович Л. О. Дослідження мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з використанням «Логопедичного альбому» : метод. рекомендації / Л. О. Федорович. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД. 2014. 228 с.
- 48.Федорович Л. О. Логопедичний альбом : навч. наоч. посіб. / Л. О. Федорович. – 2-ге вид., перероб. та доповн. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД. 2014. 144 с.
- 49.Хаустов А.В. Дослідження комунікативних навичок у дітей з синдромом раннього дитячого аутизму. *Дефектологія.* 2004. №4. Харків. С. 69-74.
- 50.Хаустов А. В. Формування навичківмовної комунікації у дітей з розладами аутистичного спектру. Харків. 2010. 88 с.
- 51.Хворова Г. Особливості корекційно-розвивального навчання дітей із аутизмом / Г. Хворова // Дефектологія. 2005. № 2. С. 4-8.

52. Хворова Г. Технологія комплексної психолого-педагогічної корекції та розвитку аутичної дитини / Г. Хворова // Дефектологія. 2008. № 3. С. 20-27.
53. Шеремет М. К. Логотерапевтична робота з аутичними дітьми / М. К. Шеремет, Д. І. Шульженко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 26. С. 275-281. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_26_59 36. (дата звернення: 10.08.2024).
54. Шеремет М. К. Особливості мовленнєвого розвитку дітей з РДА / М. К. Шеремет, С. В. Кондукова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2010. Вип. 15. С. 102-106. Режим доступу: URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkp_sp_2010_15_26_37. (дата звернення: 15.08.2024)
55. Шеремет М. К. Розвиток мовленнєвої активності дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник / М. К. Шеремет, Н. В. Базима. К. : ДІА. 2017. 192 с.
56. Шилонова В., Кляйн В., Гладуш В., Формування діагностико-прогностичної компетентності випускника магістратури спеціальної освіти. *Науково-практичний журнал «Україна. Здоров'я нації»*. Київ. 2019. № 2 (55). С. 26-33.
57. Шульженко Д. І. Аутизм – не вирок. Львів: Кальварія. 2010. 224 с.
58. Шульженко Д. І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова. 2009. 385 с.
59. Шульженко Д. І. Формування готовності дітей з аутистичним спектром порушень до навчання у школі. *Корекційна педагогіка: вісник Української асоціації корекційних педагогів*. 2008. № 1. С. 9–15.
60. Kanner, Leo Problems of Nosology and Psychodynamics of Early Infantile Autism. *American Journal of Orthopsychiatry*. – S. 1949. P: 416-426.

61. Wetherby and Prizant. Communication and Symbolic Behavior Scales Developmental Profile Infant. *Toddler Checklist*. C. January. 2002. 182 p.